

ODRAZ PROFESNÍ PŘIPRAVENOSTI A VÝVOJE PROFESNÍHO SEBEPOJETÍ STUDENTŮ A STUDENTEK UČITELSTVÍ PRO 1. STUPEŇ V ZRCADLE REFLEKTIVNÍCH DENÍKŮ

THE REFLECTION OF PROFESSIONAL READINESS AND THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL SELF-CONCEPT OF PRIMARY TEACHER EDUCATION STUDENTS IN THE MIRROR OF REFLECTIVE DIARIES

Pavla Soukupová, Milan Podpera

Katedra pedagogiky, Fakulta pedagogická, ZČU v Plzni

Abstrakt

Předkládaný příspěvek přináší obraz vývoje profesního sebepojetí studentů a studentek učitelství pro 1. stupeň zpracovaný na základě výsledků analýzy reflektivních deníků z pedagogických praxí z posledních dvou let jejich studia. Reflektivní deníky umožňují studentům a studentkám pojmenovat a reflektovat své zážitky, zkušenosti, úspěchy a silné stránky, ale i oblasti pro zlepšení a návrhy jejich alterací. Longitudinální charakter reflektivního deníku umožňuje pohled zpět v čas a sledování pokroku na cestě k učitelství. Kvalitativní analýzou získaných dat jsme dospěli k uspořádání do kategorií a pojmenování vztahů mezi nimi v souladu s kompetenčním rámcem absolventa a absolventky učitelství.

Klíčová slova: *profesní sebepojetí; reflexe; reflektivní deník; učitelství; profesní příprava*

Abstract

The presented paper offers an insight into the development of the professional self-concept of primary teacher education students, based on the analysis of reflective diaries from their teaching practice during the final two years of their studies. Reflective diaries enable students to articulate and reflect on their experiences, achievements, strengths, as well as areas for improvement and suggestions for their modification. The longitudinal nature of the reflective diary allows for a retrospective view. Through qualitative analysis of the collected data, we

categorized the findings and identified relationships among them in alignment with the competency framework of teacher graduate.

Keywords: *professional self-concept; reflection; reflective diary; teaching; professional training*

1 ÚVOD

V našem příspěvku se zaměřujeme na hledání cest pro podporu profesní připravenosti studentů a studentek učitelství prostřednictvím podpory jejich profesního sebepojetí a sebereflexe jako vzájemně se propojujících a podporujících prvků pregraduální přípravy učitelů a učitelek. Během pregraduální přípravy prochází sebepojetí studenta učitelství výraznými změnami. Cílem příspěvku je zachytit tyto proměny v posledních dvou letech studia (4. a 5. ročníku) prostřednictvím analýzy záznamů v reflektivních denících studentů a studentek učitelství a doložit přínos sebereflexe pro kvalitu sebepojetí.

2 TEORIE

Sebepojetí, jako specifický osobnostní konstrukt, se vyznačuje komplexním obrazem sebe sama složeným z dílčích mentálních reprezentací, charakteristik, názorů, ale i přání a dosud nenaplněných představ. (Vágnerová, 2010, s. 301). Je kognitivním schématem, či sadou schémat, do nichž se integrují nové zkušenosti a behaviorální vzorce (Pravdová, 2014, s.17). V procesu jejich schematizace jedinec rozvíjí mentální rámec konceptů a vztahů mezi těmito koncepty, cílí v nové situaci na vědomé jednání a umožňuje zdůvodnit své jednání a převzít za své jednání odpovědnost. (Korthagen et al., s. 180).

Obdobně reflexe a sebereflexe je proces strukturací či restrukturací situací a posuzování jejich kvality, umožňující danou situaci analyzovat a alterovat (zlepšit, změnit), viz Korthagen et al., (2011, s. 71), Slavík et al., (2020, s.12). Tím se popisný, zdůvodňující jazyk reflexe stává jazykem sebepojetí.

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

Cílem příspěvku je zachytit proměny sebepojetí studentů a studentek učitelství v posledních dvou letech studia (4. a 5. ročníku) prostřednictvím analýzy záznamů v reflektivních denících. Dílčím cílem je ověřit vztah mezi sebepojetím a sebe-reflexí výuky metodikou 3 A (Slavík et al., 2020, Janík et al., 2022, Akbari, 2007).

K získání odpovědi na výzkumné otázky byl využit kvalitativní výzkumný design založený na induktivní analýze textů 76 reflektivních deníků. Texty byly kódovány metodou otevřeného kódování. Analýza kódů ukázala soulad s oblastmi a podoblastmi kompetenčního rámce absolventa a absolventky učitelství (MŠMT, 2023, s.17, plná verze), následně využitých jako kategorie. Denní záznam obsahoval 5–10 vět charakteristiky daného dne a doplnění nedokončených vět, směřujících k chtěnému a nechtěnému Já, dosaženému Já a k dalším výzvám a příležitostem.

4 VÝSLEDKY / OČEKÁVÁNÉ VÝSLEDKY

Analýza reflektivních deníků ukázala největší zastoupení kategorií Já a vedení výuky, Já a nastavení pravidel a udržení kázně. U obou byl patrný největší progres od nechtěného Já k chtěnému Já a dosaženému Já. Další kategorie Já a hodnocení žáků a Já a vytváření učebního prostředí vykazovala lineární posun. Progres v kategorii Já a vedení výuky a Já a reflexe výuky lze doložit v reflektivních didaktických kazuistikách s hloubkovou analýzou výuky a alterací výuky (Nováková, Soukupová, 2024, s.26) s cílem podpořit vytváření produktivní kultury vyučování a učení (Janík et al. 2022, s.11).

Nejstabilnější kategorií byla kategorie Já a profese učitele, což přisuzujeme již značné míře zkušeností studentů a studentek závěrečných ročníků.

Výzkumné šetření potvrdila souvislost mezi kvalitou reflexe a sebepojetím studenta.

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Ke zpracování výzkumného šetření a přípravě příspěvku nás inspiroval a vedl současný trend proměny kultury vyučování v produktivní, vycházející a reprezentující tradice konstruktivismu, s cílem podpory otevřeného, aktivního

a tvořivého učení. Rozvíjení odbornosti jde nad rámec oborů s akcentem k očekávaným výsledkům učení, kompetencím a základním gramotnostem v jehož centru stojí učení orientované na primární zkušenosti a reflektované učení (zvědomující strategie učení, dívající se dopředu i zpět a reflektující metody a využívající možnosti učebního prostředí). (Janík et al. 2022, s. 11)

To je pro nás výzvou i úkolem pro přípravu učitelů. Odras této cesty jsme se pokusili hledat v záznamech reflektivních deníků našich studentů a studentek. Jsme si vědomi rizik zvolených metod a postupů a snažím se je eliminovat.

6 LITERATURA

- Akbari, R. (2007). Reflections on reflection: A critical appraisal of reflective practice in L2. *System*, 35(2), 192–207.
- Janík, T, Slavík, J., Češková, T. (2022). *Produktivní kultura vyučování a učení v didaktických kazuistikách*. Brno: Masarykova univerzita.
- Korthagen, F., Kessels, J., Koster, B., Lagerwerf, B. & Wubbels, T. (2011). *Jak spojit praxi s teorií: Didaktika realističtého vzdělávání učitelů*. Brno: Paido.
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (2023). Kompetenční rámec absolventa a absolventky učitelství.
<https://msmt.gov.cz/vzdelavani/kompetencni-ramec-absolventa-ucitelstvi>
- Nováková, D., Soukupová, P. (2024) *Průvodce pedagogickou praxí studentů a studentek učitelství pro 1. stupeň ZŠ*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Pravdová, B. (2014). *Já jako učitel: profesní sebepojetí studenta učitelství*. Brno: Masarykova univerzita.
- Slavík, J., Hajerová Müllerová, L., Soukupová, P. (2020). *Reflexe a hodnocení kvality výuky I*, Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Spilková, V. (2006). Dilemata v pojetí pedagogické přípravy studentů učitelství. *Pedagogika*, 56(1), 19–30.
- Vágnerová, M. (2010). *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum.